

ΣΥΝΕΔΡΙΑ ΤΗΣ 11^{ΗΣ} ΙΟΥΝΙΟΥ 1970

ΠΡΟΕΔΡΙΑ ΛΕΩΝ. Θ. ΖΕΡΒΑ

ΑΝΑΚΟΙΝΩΣΙΣ ΜΕΛΟΥΣ

ΘΕΟΛΟΓΙΑ.— Τὰ Ἑλληνικά Γράμματα καὶ ἡ Ἐκκλησία, ὑπὸ Π. Ι. Μπρα-
τσιώτου*.

Κατὰ τὴν προπαραελθούσαν συνεδρίαν τῆς Ὀλομελείας τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν ὁ Γεν. Γραμματεὺς αὐτῆς κ. Ἰωάν. Θεοδωρακόπουλος¹ εἶχε τὴν ὥραϊαν ἔμπνευσιν νὰ εἰσηγηθῆ περὶ τοῦ σπουδαιοτάτου θέματος «Ἡ Ἑλλὰς ὡς οἰκουμενικὴ ἰδέα», μετὰ τοῦ ὁποίου, ὡς ἦτο ἐπόμενον, συνεδυσάσθη καὶ ἡ σύγχρονος κρίσις τῶν κλασσικῶν σπουδῶν καθ' ὅλου. Ἐπὶ τοῦ θέματος δὲ τούτου ὠμίλησεν ἀκολούθως ὁ κ. Κ. Τσάτσος², κατὰ δὲ τὴν ἐπομένην συνεδρίαν ὠμίλησαν ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ θέματος οἱ κ. κ. Ζακυθηνός³ καὶ Κασιμάτης⁴. Ἀλλὰ τὸ θέμα εἶναι τόσο σπουδαῖον καὶ τόσο εὐρύ, ὥστε νὰ ἐνδείκνυται νὰ ἀκουσθοῦν καὶ ἄλλαι γνώμαι, μεταξὺ τῶν ὁποίων καὶ μία ἀπὸ θεολογικῆς πλευρᾶς καὶ τοῦτο ἔχω σήμερον τὴν τιμὴν νὰ ἐπιχειρήσω ἐξετάζων τὴν θέσιν τῶν Ἑλληνικῶν γραμμάτων ἐν τῇ καθ' ὅλου Ἐκκλησίᾳ καὶ ἰδιαιτέρως ἐν τῇ Ἑλληνικῇ Ὀρθοδοξίᾳ ἐν τῇ πρὸς ἀλλήλους σχέσει ἀμφοτέρων τούτων τῶν μεγάλων πνευματικῶν παραγόντων.

* P. J. BRATSIOTIS, *Die altgriechische Bildung und die christliche Kirche*.

1. Συνεδρία τῆς 26ης Φεβρουαρίου 1970· βλ. σελ. 29 - 34.
2. Συνεδρία τῆς 16ης Ἀπριλίου 1970· βλ. σελ. 89 - 95.
3. Συνεδρία τῆς 28ης Μαΐου 1970· βλ. σελ. 127 - 137.
4. Συνεδρία τῆς 28ης Μαΐου 1970· βλ. σελ. 138 - 145.

Εἶναι γνωστὸν τὸ μέρος, τὸ ὁποῖον ἔκπαλαι διεδραμάτισεν εἰς τὴν διάδοσιν, διαμόρφωσιν, ἀκόμη δὲ καὶ εἰς τὴν ἀνάπτυξιν τοῦ Χριστιανισμοῦ οὐ μόνον ὁ ἑλληνικὸς, ἀλλὰ καὶ γενικώτερον ὁ ἑλληνιστικὸς λεγόμενος κόσμος, εἰς τὴν γλῶσσαν τοῦ ὁποῖου εἶχεν ἤδη ἀπὸ τοῦ Γ' μέχρι τοῦ Β' πρὸ Χριστοῦ αἰῶνος μεταφρασθῆ ἢ Παλαιὰ Διαθήκη ὑπὸ τῶν λεγομένων Ἑβδομήκοντα καὶ ἀκολουθῶς συνεγράφη κατὰ τὸν Α' αἰῶνα μ. Χ. καὶ ἡ Καινὴ Διαθήκη. Εἶναι δὲ γνωστὴ ἤδη ἡ πρώτη ἀμφοτέρων ἐπαφῆ, ἡ πραγματοποιηθεῖσα κατὰ τὰς παραμονὰς τῶν παθῶν καὶ τοῦ σταυρικοῦ θανάτου τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, ὡς μανθάνομεν ἀπὸ τὸ IB' κεφάλαιον, στ. 20, τοῦ κατὰ Ἰωάννην Εὐαγγελίου, ὅπου ἐπὶ τῇ ἀναγγελίᾳ ὅτι *Ἕλληνες τινες*, πιθανώτατα δὲ Ἑλληνισταὶ προσήλυτοι εἰς τὴν Ἰουδαϊκὴν θρησκείαν ἐκ τῶν ἀναβαινόντων εἰς τὰ Ἱεροσόλυμα κυρίως ἐπὶ τῇ ἑορτῇ τοῦ Ἰουδαϊκοῦ Πάσχα, προσῆλθον εἰς τὸν ἑλληνόφωνον ἀπόστολον τοῦ Χριστοῦ Φίλιππον, καταγόμενον ἐκ τῆς Βηθσαϊδᾶ τῆς Γαλιλαίας, εἰς τὴν ὁποίαν ἐπαρχίαν τῆς Παλαιστίνης ἐλαλεῖτο ὡς διεθνῆς ἢ ἑλληνιστικὴ γλῶσσα, καὶ εἶπον πρὸς αὐτὸν *θέλομεν τὸν Ἰησοῦν ἰδεῖν*, ὁ δὲ ἐν λόγῳ ἀπόστολος μετὰ τοῦ ἐτέρου Γαλιλαίου συμμαθητοῦ του, Ἀνδρέα, ἀνήγγειλαν εἰς τὸν διδάσκαλόν των τὴν ἐπιθυμίαν ταύτην. Τότε ὁ Ἰησοῦς, προφανῶς προαισθανόμενος τὴν μέλλουσαν ἐξέλξις τῆς περὶ αὐτὸν κινήσεως καὶ δὴ καὶ τὸ μέρος, τὸ ὁποῖον ἐπρόκειτο νὰ διαδραματίσῃ εἰς τὴν κίνησιν ταύτην ὁ ἑλληνιστικὸς κόσμος, προέβη εἰς τὴν βαρυσήμαντον ἐκείνην δήλωσιν, τὴν ὁποίαν εὐρίσκομεν εἰς τὴν συνέχειαν τῆς σχετικῆς διηγήσεως τοῦ Εὐαγγελίου τοῦ Ἰωάννου, ὅπου προαγγέλλεται καὶ ὁ ἐπικείμενος βίαιος θάνατος Αὐτοῦ : *Ἐὰν μὴ ὁ κόκκος τοῦ σίτου πεσῶν εἰς τὴν γῆν ἀποθάνῃ* (δηλ. σαπίσῃ), *αὐτὸς μόνος μένει· ἐὰν δὲ ἀποθάνῃ, πολλὴν καρπὸν φέρει*. Ἐς σημειωθῆ δὲ ἐνταῦθα καὶ ἡ γενομένη ὑπὸ διαφόρων ἐρμηνευτῶν καὶ μηδόλως ἀποκλειομένη εἰκασία, ὅτι ἡ ἐν λόγῳ στιχομυθία διεξήχθη εἰς τὴν ἑλληνικὴν γλῶσσαν τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, δεδομένου ὅτι ἡ γλῶσσα αὕτη «ἐπεχωρίαζεν» εἰς τὴν Παλαιστίνην καὶ ἰδιαίτερος εἰς τὴν ὑπὸ ἀρκετῶν ξένων κατοικουμένην «Γαλιλαίαν τῶν Ἑθνῶν». Ἐπὶ πλεόν δ' ἄς σημειωθοῦν μάλιστα καὶ τὰ ἑλληνικὰ κύρια ὀνόματα τῶν δύο Γαλιλαίων μαθητῶν, τοῦ Φιλίππου καὶ τοῦ Ἀνδρέα, τὰ σχετιζόμενα τόσον πρὸς τὴν ἀρχικὴν μακεδονικὴν κατάκτησιν τῆς χώρας, τὴν ὁποίαν ἐδέχθη καὶ ἐσυνέχισε καὶ ἡ ρωμαϊκὴ κατάκτησις, ἥτις ἐν τῷ συνόλῳ τῆς ἡνῶσει τὴν τότε παγκόσμιον κοινὴν ἑλληνικὴν γλῶσσαν ἐπὶ τοσοῦτον, ὥστε νὰ διατυπωθῆ ἢ ὅχι ἀπίθανος γνώμη, ὅτι καὶ αὐτὸς ὁ Ἰησοῦς, κατὰ τὸ ἀνθρώπινον καὶ ἀσχέτως πρὸς τὴν θεανδρικὴν του ιδιότητα, θὰ ἠδύνατο νὰ συνεννοῆται καὶ ἑλληνιστὶ καὶ ὅτι καὶ εἰς αὐτὴν τὴν γλῶσσαν συνεννοήθη οὗτος καὶ μὲ τὸν Πιλάτον (παράβαλε μάλιστα καὶ τὴν ἐπὶ τοῦ Σταυροῦ του τεθεῖσαν ἐπιγραφὴν ἑλληνιστί, ρωμαϊστί

καὶ ἐβραϊστί). Σημειωτέον δ' ὅτι προσφάτως ἀνεκινήθη ἐκ νέου τὸ ζήτημα τῆς χρήσεως τῆς ἐλληνικῆς γλώσσης ἐν Παλαιστίνῃ ὑπὸ τοῦ διακεκριμένου καθηγητοῦ τοῦ Πανεπιστημίου τοῦ Ἀμστερδαμ κ. J. Sevenster ἐν εἰδικῇ πραγματείᾳ δημοσιευθεῖσα κατὰ τὸ παρελθὸν ἔτος ἀγγλιστὶ ἐν Leiden τῆς Ὀλλανδίας ὑπὸ τὸν τίτλον *Do you know Greek?* (ἐκ σελ. 197), εἰς τὴν ὁποίαν ἀπήντησε προσφάτως καὶ ὁ ἐν τῇ Θεολογικῇ Σχολῇ τοῦ Montpellier Ἑλβετὸς τὴν καταγωγὴν καθηγητῆς Wilhelm Vischer ὑπὸ τὸν γαλλικὸν τίτλον «*Savez-vous le Grec?*»¹. Ἐὰς μοὶ ἐπιτραπῆ δὲ νὰ προσθέσω ὅτι καὶ ἐκ τῆς ἀναγνώσεως ἀμφοτέρων τῶν διατριβῶν τούτων δὲν κατέστην σοφώτερος ἀπὸ ὅ,τι ἐγνώριζον πρὸ 40ετίας, ὅτε δὲν ἀπέκλειον ἐν τῷ μακροῦ μου ἄρθρῳ εἰς τὴν Μεγάλῃν Ἑλληνικὴν Ἐγκυκλοπαιδεῖαν τοῦ Πυρσοῦ «Περὶ τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ» (τόμος IB', σελ. 908 - 913), τὴν δυνατότητα, ὅτι οὗτος θὰ ἠδύνατο καὶ κατὰ τὸ ἀνθρώπινον νὰ συνεννοῆται εἰς τὴν Παλαιστίνην ἐν ἀνάγκῃ καὶ ἐλληνιστί.

Καὶ τώρα ἄς ἐπανέλθωμεν εἰς τὸ θέμα ἡμῶν λέγοντες ὅτι πρέπει νὰ ληφθῆ πρὸ ὀφθαλμῶν, ὅτι ἡ πρώτη Ἐκκλησία, ἡ συγκροτηθεῖσα κατὰ τὴν ἡμέραν τῆς Πεντηκοστῆς εἰς τὸ ὑπερῶον τῆς Ἱερουσαλήμ, ὀλίγας ἡμέρας μετὰ τὴν Ἀνάληψιν τοῦ Σωτῆρος καὶ μετὰ τὸ κήρυγμα τοῦ ἀποστόλου Πέτρου ἐπεξηγήσαντος τὸ ὑπερφυσικὸν ἐκεῖνο φαινόμενον τῆς γλωσσολαλιᾶς, ἐσηματίσθη ὑπὸ τῶν ἐλληνιστῶν Ἰουδαίων τῶν παρευρεθέντων κατὰ τὴν σύναξιν ἐκείνην τῶν μαθητῶν τοῦ Χριστοῦ, ἐν εὐρυτέρᾳ δ' ἐννοίᾳ ἐξ ἐκείνων, οἱ ὅποιοι εἶχον συρρεύσει εἰς τὴν Ἱερουσαλήμ κατὰ τὴν μεγάλην Ἰουδαϊκὴν ἑορτὴν τῆς Πεντηκοστῆς καὶ ἦσαν κάτοχοι τῆς παγκοσμίου γλώσσης τῆς ἐποχῆς, δηλαδὴ τῆς ἐλληνιστικῆς, ὥστε νὰ εἶναι εἰς θέσιν νὰ ἐννοοῦν τὸν ἐπίσης ἐλληνιστὶ λαλοῦντα πρὸς αὐτοὺς ἀπόστολον Πέτρον, ὡς μανθάνομεν ἀπὸ τὴν ἀρχὴν τοῦ Β' κεφαλαίου τῶν Πράξεων τῶν Ἀποστόλων. Ἀναμφιβόλως δὲ εἰς αὐτὴν τὴν γλῶσσαν θὰ ἀπήγγειλε μετ' ὀλίγας ἡμέρας τὴν θαυμασίαν του ὁμιλίαν (Πράξ. Ζ', 1-53) καὶ ὁ φλογερὸς Στέφανος, εἷς ἐκ τῶν ἐκλεγέντων ὑπὸ τῆς πρώτης Ἐκκλησίας ἐκείνης ἐπτὰ ἐλληνιστῶν δια-

1. Ἐὰς σημειωθῆ ἐνταῦθα ὅτι ὀλίγας μόλις ἡμέρας μετὰ τὴν παροῦσαν ἀνακοίνωσίν μου ἔλαβον ἐκ Leiden (Brill) τῆς Ὀλλανδίας τιμητικὸν τόμον συντεταγμένον τὸ μὲν ἀγγλιστὶ, τὸ δὲ γερμανιστὶ καὶ ἀφιερωμένον εἰς τὸν καθηγητὴν τοῦ ἐν Amsterdam Πανεπιστημίου JOHN SEVENSTER καὶ περιέχοντα 17 πραγματείας φίλων τοῦ ἀνδρὸς ὑπὸ τὸν τίτλον *Studies in John* ἐπὶ τῇ εὐκαιρίᾳ τῆς 70ετηρίδος τῶν γενεθλίων του, μελετήματα στρεφόμενα περὶ τὸ ὄνομα Ἰωάννης ὅπερ ἔφερε καὶ ὁ ἐφορτάζων. Μεταξὺ δὲ ἄλλων μελετημάτων περιλαμβάνεται καὶ τὸ τοῦ καθηγητοῦ H. B. KOSSEN, «*Who were the Greeks of John XII 20*» (σελ. 97-110), ὅπερ σχετίζεται πρὸς τὸ ἀνωτέρω μνημονευθὲν μελέτημα τοῦ SEVENSTER (*Do you know Greek?*) καὶ πολλὰ διδάσκει ἡμᾶς.

κόνων πρὸς ἐξυπηρέτησιν τῶν ἀναγκῶν τῶν ἑλληνιστῶν Ἰουδαίων τῆς Ἱερουσαλήμ, τοῦ ὁποίου τὸ κήρυγμα προεκάλεσε καὶ τὴν ἐπιτόπιον θανατικὴν του ἐκτέλεσιν ὑπὸ τῶν φανατικῶν Ἰουδαίων καὶ δὴ παρόντος καὶ αὐτοῦ τοῦ Παύλου (Πράξ. Ζ', 60).

Ἄλλὰ καὶ εἰς τὸν φανατικὸν τοῦτον Ἰουδαῖον μετὰ τὴν θαυμαστὴν ἐπιστροφὴν του εἰς τὸν Χριστὸν ἐπεφυλάσσετο, καθ' ὃν χρόνον μετέβαινεν ἐξ Ἱερουσαλήμ εἰς τὴν Δαμασκὸν *ἔτι ἐμπνέων ἀπειλῆς καὶ φόνου* ἐναντίον τῶν μαθητῶν τοῦ Κυρίου, νὰ κληθῆ εἰς τὸ ἀποστολικὸν ἀξίωμα, πιθανώτατα δ' εἰς τὴν αὐτὴν γλῶσσαν, διὰ τῆς μυστηριώδους ἐκείνης προσκλήσεως *Σαοὺλ Σαοὺλ, τί μέ διώκεις . . . Ἐγὼ εἰμι Ἰησοῦς ὃν σὺ διώκεις* (Πράξ. Θ', 1 ἐξ.), γλῶσσαν τὴν ὁποίαν εἶχεν ἐκμάθει εἰς τὴν Ταρσὸν καὶ εἰς τὴν ὁποίαν ἐπρόκειτο νὰ κηρῦσῃ τὸ Εὐαγγέλιον εἰς τὰς κοσμοϊστορικὰς τῆς ἀποστολικῆς περιόδου καὶ μάλιστα ἀνά τὴν Μικρὰν Ἀσίαν, καὶ τὴν Ἑλλάδα καὶ τὴν Κρήτην καὶ μέχρι αὐτῆς τῆς Ρώμης, ὅπου ἔμεινεν ἐπὶ διετίαν *κηρῦσσαν τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ καὶ διδάσκων τὰ περὶ τοῦ Κυρίου Ἰησοῦ Χριστοῦ μετὰ πάσης παρηρησίας ἀκωλύτως*, ὡς μανθάνομεν ἐπίσης ἀπὸ τὰς Πράξεις (ΚΗ', 31). Ἡ γλῶσσα δὲ αὕτη, ἡ ἑλληνικὴ, ὑπῆρξε μέχρι τῶν μέσων τοῦ Γ' αἰῶνος καὶ ἡ ἐπίσημος γλῶσσα τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ρώμης, εἰς τὴν ὁποίαν ἐγράφη ὑπὸ τοῦ ἐπισκόπου Ρώμης Κλήμεντος περὶ τὰ τέλη τοῦ Α' αἰῶνος καὶ ἡ σωζομένη μέχρι σήμερον περισπούδαστος Α' ἐπιστολὴ πρὸς τοὺς Κορινθίους¹.

Τὸ αὐτὸ δὲ ἰσχύει καὶ διὰ τοὺς λοιποὺς ἀποστόλους καὶ τοὺς λεγομένους ἀποστολικοὺς πατέρας, δηλ. τοὺς μαθητὰς τῶν ἀποστόλων, ἀπὸ τοῦ τέλους τοῦ Α' μέχρι τῶν μέσων τοῦ Β' αἰῶνος, ἐν οἷς καὶ ὁ μνημονευθεὶς ἐπίσκοπος Ρώμης Κλήμης καὶ Ἰγνάτιος ἐπίσκοπος Ἀντιοχείας καὶ Πολύκαρπος ὁ Σμύρνης. Ἐπίσης δὲ τὸ αὐτὸ ἰσχύει καὶ διὰ τοὺς πρώτους Ἑλληνας ἀπολογητὰς τοῦ Χριστιανισμοῦ, οἱ ὅποιοι ὑπερησπίσθησαν αὐτὸν κατὰ τῶν ἐπισήμων διωκτῶν του, τῶν Ρωμαίων αὐτοκρατόρων, μεταξὺ τῶν ὁποίων ἀπολογητῶν διεκρίθησαν ὁ Ἰουστίνος ὁ Φιλόσοφος καὶ μάρτυς, ὁ καταγόμενος ἐκ Παλαιστίνης καὶ οἱ Ἀθηναῖοι Χριστιανοὶ φιλόσοφοι Ἀριστείδης καὶ Ἀθηναγόρας καὶ ὁ ἐπίσκοπος Ἀντιοχείας Θεόφιλος καὶ ἄλλοι, ἔπειτα δὲ καὶ ὁ ἐκ Σμύρνης καταγόμενος πρεσβύτερος καὶ εἶτα ἐπίσκοπος Λουγδούνου, δηλ. τῆς σημερινῆς Λυὼν τῆς Γαλλίας, ὁ ἀκμάσας κατὰ τὸ δεύτερον ἡμῖς τοῦ Β' αἰῶνος Εἰρηναῖος, συγγράφας σπου-

1. Βλέπε τὴν πρόσφατον λαμπρὰν ἔκδοσιν τῶν Sources Chrétiennes ὑπὸ τὸν τίτλον *Clément de Rome, Épître aux Corinthiens*, ὑπὸ τῆς ANNIE JAUBERT, Éditions du Cerf, Paris 1971, σελ. 276 (εἰσαγωγή, κείμενον, μετάφρασις, σημειώσεις καὶ πίνακες).

δαιότατα θεολογικά ἔργα ἐναντίον τῶν Γνωστικῶν αἵρετικῶν, ὡς καὶ ὁ τούτου Ἑλληὴν μαθητὴς Ἰππόλυτος ἐπίσκοπος Ρώμης, συγγραφεὺς σπουδαίων ἔργων, τῶν λεγομένων «Φιλοσοφουμένων» ἐναντίον τῶν Γνωστικῶν αἵρετικῶν.

Ἐπανερχόμενοι εἰς τὴν Ἀνατολὴν τοῦ τέλους τοῦ Β' καὶ ἀρχῶν τοῦ Γ' αἰῶνος ἔχομεν νὰ ἀναφέρωμεν, συμφώνως καὶ πρὸς τὸν τίτλον τῆς παρουσίας εἰσηγήσεως, καὶ τὰς πεφημισμένας Θεολογικὰς Σχολὰς τῆς Ἀλεξανδρείας καὶ τῆς Ἀντιοχείας. Καὶ ἡ μὲν Σχολὴ τῆς Ἀλεξανδρείας ἰδρύθη περὶ τὰ τέλη τοῦ Β' αἰῶνος ὑπὸ τοῦ ἐκ Σικελίας καταγομένου Στωϊκοῦ φιλοσόφου Πανταίνου καὶ ἀκολούθως ἐκοσμήθη ὑπὸ τοῦ μαθητοῦ καὶ διαδόχου αὐτοῦ Κλήμεντος τοῦ Ἀλεξανδρέως, πρεσβυτέρου τῆς ἐν Ἀλεξανδρείᾳ Ἐκκλησίας, τυχόντος ἀρίστης μορφώσεως ἐθνικῆς καὶ χριστιανικῆς, διατρέξαντος δὲ μεγάλους κινδύνους κατὰ τὸν διωγμὸν τοῦ Σεπτιμίου Σευήρου, ὅτε ἠναγκάσθη νὰ προσφύγῃ εἰς τὸν πρῶτον μαθητὴν του ἐπίσκοπον Καισαρείας τῆς Παλαιστίνης Ἀλέξανδρον καὶ ὅπου ἐσυνέχισε τὴν συγγραφικὴν του δραστηριότητα, ἀπέθανε δὲ περὶ τὸ 215, πιθανὸν ἐν Ἀντιοχείᾳ, ἀφοῦ συνέγραψε σπουδαιότατα θεολογικὰ ἔργα, ὅπως εἶναι ὁ «Λόγος προτρεπτικὸς πρὸς Ἑλλήνας», ὁ «Παιδαγωγός», οἱ «Στρωματεῖς», «Τίς ὁ σωζόμενος πλούσιος», καὶ ἄλλα ἔργα ἀπολεσθέντα.

Ὁ δὲ μέγιστος πάντων τῶν διδασκάλων τῆς Σχολῆς ταύτης ὑπῆρξεν ὁ Ὁριγένης, υἱὸς τοῦ χριστιανοῦ μάρτυρος Λεωνίδου, τὸν ὁποῖον ὁ οἰκεῖος ἐπίσκοπος Δημήτριος ἐγκατέστησε μόλις δεκαοκταετῆ καθηγητὴν τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς, ὑπὸ τὴν ὁποίαν ιδιότητα διψῶν δι' εὐρυτέραν μάθησιν, καθηγητὴς ἦδη, ἐφοίτα καὶ παρὰ τοῖς Νεοπλατωνικοῖς φιλοσόφοις, οἱ ὅποιοι ἦσαν ὁ Ἀμμώνιος Σακκάς, ὁ Πλωτῖνος, ὁ Πορφύριος καὶ ἄλλοι, ἐνῶ ἐκ παραλλήλου ἔζη βίον λίκαν ἀσκητικόν. Ἀναγκασθεὶς δὲ καὶ οὗτος νὰ ἐκπατρισθῆ ἕξ Ἀλεξανδρείας, ἴδρυσεν νέαν σπουδαίαν Θεολογικὴν Σχολὴν ἐν Καισαρείᾳ τῆς Παλαιστίνης, ἀλλὰ κατεδικάσθη ἐκκλησιαστικῶς διὰ τὰς ὑπερασκητικὰς του τάσεις, αἵτινες τὸν ἐξώθησαν μέχρι αὐτοευνουχισμοῦ. Ἐγκώμιον δὲ τοῦ μεγάλου τούτου θεολόγου καὶ πολὺ ἐνδιαφερούσας εἰδήσεις περὶ τῆς διδασκαλίας καὶ τῆς σοφίας αὐτοῦ παρέχει εἰς ἡμᾶς ἡδη ὁ ἐκ Πόντου ἐνθουσιώδης μαθητὴς του, εἶτα δὲ ἐπίσκοπος τῆς Νεοκαισαρείας Γρηγόριος ὁ Θαυματουργός, εἰς τὸν «προσφωνητικὸν λόγον» του πρὸς τὸν ἄνδρα, εἰς τὸ τέλος τοῦ ὁποίου παρατίθεται καὶ ἡ σχετικὴ ἀπάντησις αὐτοῦ τοῦ Ὁριγένους¹.

1. Ὁ λόγος οὗτος ἐξεδόθη προσφάτως ἐν Παρισίοις ἐν τῇ σειρᾷ τῶν Sources Chrétiennes ὑπ' ἀρ. 148. Ἐς σημειωθῆ δ' ἐνταῦθα ὅτι ὑπῆρξαν καὶ πιστοὶ χριστιανοί, οἵτινες ἀνέλαβον τὴν ὑπεράσπισιν τοῦ κλεινοῦ τούτου διδασκάλου, ἐν οἷς, ἂν καὶ συγκεκαλυμμένως, καὶ ὁ ἀνωτέρω μνημονευθεὶς Γρηγόριος ὁ Θαυματουργός εἰς τὸν μνημονευθέντα

Τὸ ἐλεύθερον ὅμως, παρὰ τὸν ἀσκητισμὸν του, πνεῦμα τοῦ ἀνδρὸς τούτου ὠδήγησε καὶ εἰς αἵρετικὰς ἀντιλήψεις, αἵτινες προεκάλεσαν τὴν ἐκκλησιαστικὴν του καταδίκην, χωρὶς διὰ τοῦτο νὰ ἐλαττωθῆ ἡ φήμη του καὶ ἡ πρὸς αὐτὸν συμπάθεια τῶν μεγάλων Πατέρων καὶ Οἰκουμενικῶν διδασκάλων τῆς Ἐκκλησίας, ὅπως ἦσαν καὶ Γρηγόριος ὁ Ναζιανζηνός, Βασίλειος ὁ Μέγας, Γρηγόριος ὁ Νύσσης καὶ ἄλλοι, ἐκ τῶν ὁποίων ὁ πρῶτος Γρηγόριος δὲν ἐδίστασε νὰ γράψῃ περὶ τοῦ ἀνδρὸς, ὅτι ὁ Ὁριγένης ἐγένετο πάντων ἡμῶν ἀκόνη¹. Οἱ ἄνδρες οὗτοι ὅμως εἶχον σπουδάσει καὶ εἰς ἐθνικὰς σχολὰς προτοῦ νὰ προσέλθουν εἰς τὰς θεολογικὰς.

Καὶ ἐδῶ πρέπει νὰ μνημονεύσωμεν ὅτι ὠρισμένοι ἐκ τῶν ἐλευθεριαζουσῶν θεολογικῶν δοξασιῶν τοῦ Ὁριγένους ἐνεφανίσθησαν εἰς ἐποχὴν, καθ' ἣν δὲν εἶχον ἀκόμη συνοδικῶς καθορισθῆ ὑπὸ τῆς Ἐκκλησίας τὰ δόγματα. Ἰσχυρον δὲ πάντως ἐπὶ τῶν τοιούτων ἀντιλήψεων ἐν μέρει αἱ ἀρχαί, τὰς ὁποίας ἔθεσεν ἀφ' ἑνὸς ὁ Μέγας Βασίλειος εἰς τὸ περίφημον βιβλίον του «Παραίνεσις πρὸς τοὺς νέους ὅπως ἂν ἔξ Ἑλληνικῶν ὠφελοῦντο λόγων», ἀφ' ἑτέρου δὲ καὶ Γρηγόριος ὁ Ναζιανζηνός, ὅστις εἶχε σπουδάσει μετὰ τοῦ ἀδελφικοῦ του φίλου Βασιλείου εἰς τὰς Φιλοσοφικὰς Σχολὰς τῶν Ἀθηνῶν καὶ τῆς Καισαρείας, παρατηρεῖ δὲ τὰ ἐξῆς εἰς τὸν πρὸς αὐτὸν περίφημον ἐπιτάφιόν του: *Οἶμαι δὲ πᾶσιν ἀνομολογεῖσθαι, τῶν νοῦν ἐχόντων, παιδευσιν τῶν παρ' ἡμῖν ἀγαθῶν εἶναι τὸ πρῶτον· οὐ ταύτην μόνην τὴν εὐγενεστέραν καὶ ἡμετέραν* (δηλ. τὴν χριστιανικὴν) . . . *ἀλλὰ καὶ τὴν ἕξωθεν* (δηλ. τὴν κλασικὴν). Τὴν ὁδὸν δὲ ταύτην ἠκολούθησαν καὶ πάντες οἱ Ἕλληνες πατέρες, ἐν οἷς ἰδιαιτέρως ὁ ἀδελφὸς τοῦ Μ. Βασιλείου Γρηγόριος ὁ Νύσσης, τὸν ὁποῖον περὶ πολλοῦ εἶχε καὶ ὁ πρὸ ὀλίγων ἐτῶν ἀποβιώσας ἐπιφανὴς Γερμανὸς φιλόλογος Werner Jaeger, ἀσχολούμενος καὶ συνιστῶν ἐπιμόνως εἰς κύκλον τῶν μαθητῶν του τὴν ἔκδοσιν τῶν ἔργων τοῦ ἀνδρὸς. Ἐς σημειωθῆ δὲ ὅτι ὁ αὐτοκράτωρ Ἰουλιανὸς εἶχεν ἀπαγορεύσει εἰς τοὺς Χριστιανούς τὴν φοίτησιν εἰς ἐθνικὰς σχολὰς ὡς προπαρασκευὴν ἐπιστημονικὴν εἰς τὰς θεολογικὰς σπουδὰς, ἵνα μειώσῃ αὐτοὺς διανοητικῶς, χωρὶς νὰ ἐπιτύχῃ τοῦτο. Ὅπωςδήποτε ὅχι μόνον οἱ μνημονευθέντες διαπρεπεῖς Ἕλληνες Πατέρες, ἀλλὰ καὶ ἄλλοι καὶ δὴ καὶ ὁ

«προσφωνητικὸν λόγον» του. Ἐπίσης δὲ ἀξία μνείας εἶναι καὶ ἡ γενναία ὑπεράσπισις τοῦ διδασκάλου τούτου ὑπὸ τοῦ λογίου πρεσβυτέρου τῆς Καισαρείας Παλαιστίνης καὶ πιστοῦ μαθητοῦ του Παμφίλου, πρεσβυτέρου τῆς ἐν λόγῳ Ἐκκλησίας καὶ ἰδρυτοῦ τῆς περιφημοῦ βιβλιοθήκης αὐτῆς, στενοῦ δὲ φίλου καὶ συνθιασώτου τοῦ Ὁριγένους ἐπισκόπου Καισαρείας Εὐσεβίου.

1. Βλ. SUIDAE Lexicon, éd. Adler, 1933, σ. 619.

Μέγας Ἀθανάσιος εἶχον φοιτήσῃ εἰς τὴν Θεολογικὴν Σχολὴν τῆς Ἀλεξανδρείας μετὰ προηγουμένην ἐνασχόλησιν περὶ τὴν ἐθνικὴν σοφίαν.

Μεγάλῃ δὲ φήμῃ εἶχεν ἀποκτήσῃ καὶ ἡ Θεολογικὴ Σχολὴ τῆς Ἀντιοχείας, ἐν τῇ ὁποίᾳ εἶχε γεννηθῆ καὶ ἀνατραφῆ καὶ μορφωθῆ Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος, ὁ καὶ δυσμενέστερον ἐκ τῶν ἄλλων πατέρων διακείμενος πρὸς τοὺς Ἑλληνας φιλοσόφους, ἕνεκα τῆς ζωηρᾶς ἀντιδράσεως τούτων ἐναντίον τοῦ Χριστιανισμοῦ. Οὐχ ἦττον ὅμως εἶχε καὶ οὗτος ἄριστα καταρτισθῆ εἰς τὴν Ἐθνικὴν Παιδείαν, τὴν ὁποίαν εἶχεν ἀποκτήσῃ μάλιστα παρὰ τῷ περιφήμῳ ἐθνικῷ διδασκάλῳ Λιβανίῳ ἐν τῇ ἰδιαιτέρᾳ πατρίδι τούτου, Ἀντιοχείᾳ, ἣτις ἐξακροατοῦτο τότε «Συριάδες Ἀθηναί». Διὰ τοῦτο δὲ ὁ ἐν λόγῳ ἱερός πατήρ καὶ ἐχειρίζετο ἄριστα τὴν ἀττικίζουσαν ἐλληνικὴν γλῶσσαν καὶ ἐχρησιμοποιοῖε πολλὰ ἀρχαῖα ἐλληνικά καὶ δὴ καὶ φιλοσοφικά ρητὰ ἔκ τε τοῦ Ὀμήρου καὶ τῶν τραγικῶν καὶ τῶν ἄλλων Ἑλλήνων κλασσικῶν καὶ δὴ καὶ φιλοσόφων, ὥστε νὰ δικαιολογῆται ὁ χαρακτηρισμὸς αὐτοῦ ὑπὸ τοῦ Villemain ὡς «le Grec qui est devenu Chrétien».

Χαρακτηριστικὸν δὲ τῆς θέσεως τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων συγγραφέων καὶ τῶν ἐλληνικῶν γραμμάτων ἐν γένει ἐν τῇ συνειδήσει τῶν πιστῶν τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας κατ' αὐτοὺς τοὺς Βυζαντινοὺς χρόνους καὶ μετ' αὐτοὺς εἶναι τὰ ἐξῆς ἀρκούντως εὐγλωττα δύο τεκμήρια: α) Ἡ ἀγιογραφικὴ παράδοσις τοῦ Βυζαντίου, ὡς διεσώθη αὕτη ἐν τῇ γνωστῇ «Ἐρμηνείᾳ τῆς ζωγραφικῆς τέχνης» τοῦ ἐκ Φουρνᾶ τῶν Ἀγράφων ἀγιογράφου Διονυσίου, ὅπου δίδονται ὁδηγίαι περὶ ζωγραφίσεως ἐν χριστιανικοῖς ναοῖς Ἑλλήνων σοφῶν (Σόλωνος, Πλάτωνος, Ἀριστοτέλους, Σοφοκλέους κ.ἄ.)¹, θεωρουμένων ὡς προδρόμων τοῦ Χριστοῦ καὶ ὡς ἐξετελέσθη αὕτη ἐν τῷ νάρθηκι ναῶν διαφόρων ἐλληνικῶν μονῶν τοῦ Ἁγίου Ὁρους, τῆς Λακεδαιμόνος, τῆς Κωνσταντινουπόλεως, τῆς Μ. Ἀσίας, τῆς Ἠπείρου, τῆς Μακεδονίας, ἀκόμη δὲ καὶ ρουμανικῶν καὶ βουλγαρικῶν καὶ ρωσικῶν· τὸ δὲ παράδειγμα τούτου εὔρε μίμησιν ἀκόμη καὶ ἐν Ἰταλίᾳ² καὶ ἐν Γερμανίᾳ.

1. Βλ. Κ. ΣΠΕΤΣΙΕΡΗ, Εἰκόνες Ἑλλήνων φιλοσόφων εἰς τὰς Ἐκκλησίας, Ἀθῆναι 1964 (πρβλ. καὶ GREGU, Darstellungen altheidnischer Denker und Schriftsteller, Bucarest 1924. Εἰς ταῦτα δὲ προσθετέα καὶ ἡ ὑπὸ τῆς Ὁρθοδοξίας ἀπονεμομένη τιμὴ εἰς τοὺς δικαίους τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης, τοὺς πρὸ τοῦ Νόμου καὶ ἐν τῷ Νόμῳ, ἔτι δὲ καὶ εἰς τινὰς Ἑλληνας σοφοὺς θεωρουμένους ὡς ἀνήκοντας εἰς τὴν Ἐκκλησίαν. Πρβ. καὶ J. DANIÉLOU, Les saints paiens de l'Ancien Testament, 1955.

2. Ἔτι δὲ καὶ H. MARROU, Les saints de l'Ancien Testament au Martyrologe Romain ἐν Mémoial J. Chain, 1959, σ. 280-90.

ἐπίγραμμα τοῦ γνωστοῦ Βυζαντινοῦ λογίου καὶ ὕμνογράφου Ἰωάννου τοῦ Μαρ-
ρόποδος, ἐπισκόπου Εὐχαΐτων κατὰ τὸν ΙΑ΄ αἰῶνα, ὅπου οὗτος παρακαλεῖ τὸν
Χριστόν :

*Εἶπερ τινὰς βούλοιο τῶν ἀλλοτρίων
τῆς σῆς ἀπειλῆς ἐξελέσθαι, Χριστέ μου,
Πλάτωνα καὶ Πλούταρχον ἐξέλοιό μοι·
ἄμφω γὰρ εἰσὶ καὶ λόγον καὶ τὸν τρόπον
τοῖς σοῖς νόμοις ἔγγιστα προσπεφυκότες·
εἰ δ' ἠγνόησαν ὡς θεὸς σὺ τῶν ὄλων,
ἐνταῦθα τῆς σῆς χρηστότητος δεῖ μόνον,
δι' ἣν ἅπαντας δωρεὰν σφύζειν θέλεις.*

Ἄλλὰ θὰ ἦτο ἄρα γε ὑπερβολὴ νὰ θεωρηθῆ ὡς ἐπέκτασις τῆς πρὸς τὰ
Ἑλληνικὰ γράμματα ἀγάπης καὶ φροντίδος καὶ εἰς αὐτὰ τὰ κείμενα τῶν Ἑλλη-
νων πατέρων, τὴν ὁποίαν γνώμην συνεμερίζοντο μετ' ἴσου ζήλου ἄλλοδαποὶ Φιλό-
λογοὶ καὶ Θεολόγοι, ὡς ἀποδεικνύεται, πρὸς τοῖς ἄλλοις, καὶ ἐκ τῆς γαλλικῆς
ἐκδόσεως ἑλληνικῶν πατερικῶν κειμένων τῆ πρωτοβουλία δύο γνωστῶν Γάλλων
ρωμαιοκαθολικῶν καθηγητῶν, τῶν H. de Lubac καὶ Jean Daniélou, πρωτο-
βουλία μάλιστα ληφθεῖση ὑπὸ ξενικὴν κατοχὴν τὸ 1941, ὑπὸ τὸν τίτλον Sources
Chrésiennes, ἕκαστον τῶν τευχῶν τῆς ὁποίας ἐκδόσεως (περὶ τὰ 90 μέχρι τοῦδε)
ἐκτὸς τοῦ πρωτοτύπου κειμένου καὶ γαλλικῆς μεταφράσεως, εἶναι ἐφωδιασμένον
καὶ δι' ἐμπεριστατωμένων εἰσαγωγῶν καὶ σχολίων. Ἐπίσης δὲ ἄξια μνείας εἶναι
καὶ αἱ ἐκδόσεις τῆς Ἀκαδημίας τῶν Ἐπιστημῶν τοῦ Βερολίνου, ὡς καὶ τοῦ Βελ-
γίου καὶ τῶν Η. Π. τῆς Β. Ἀμερικῆς. Ταῦτα διὰ νὰ μὴ μνημονεύσωμεν τῶν
κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη περιοδικῶς συγκαλουμένων ἐν τῇ Δυτικῇ Εὐρώπῃ Πατερι-
κῶν συνεδρίων. Θὰ ἦτο δὲ παράληψις, ἐὰν δὲν ἐμνημονεύετο ἐνταῦθα καὶ τὸ
κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη ἐξελισσόμενον σχετικὸν ἐγχείρημα τῆς ἡμετέρας Ἀποστο-
λικῆς Διακονίας, ἣτις ἔχει ἐκδώσει μέχρι τοῦδε περὶ τὰ 50 τεύχη, ἔστω καὶ ὑπὸ
τὴν λιτὴν μορφήν τῆς παραθέσεως τῶν πατερικῶν κειμένων μετὰ τῶν ἀπαιτουμέ-
νων εἰσαγωγῶν, τὴν ὁποίαν ἔκδοσιν συνεχίζει ὁ ἀρμόδιος καθηγητὴς τῆς Θεο-
λογίας κ. Κ. Μπόνης.

Ταῦτα εἶναι, κύριε Πρόεδρε καὶ κύριοι συνάδελφοι, ὅσα ἢ κλειψύδρα τῆς
Ἀκαδημίας μοὶ ἐπέτρεψε νὰ εἶπω ἐπὶ τοῦ μεγάλου θέματος «Τὰ Ἑλληνικὰ Γράμ-
ματα καὶ ἡ Ἐκκλησία». Δι' ὅσων δὲ εἶπον δὲν ἐσκόπουν τὸ παράπαν νὰ μειώσω
τὴν σοβαρότητα τῆς σημερινῆς καταστάσεως τῆς κλασσικῆς παιδείας ἐν Ἑλλάδι,
ἢ ὁποία δὲν μᾶς ἐπέτρεψεν ὄχι νὰ στείλωμεν Ἑλληνας φιλόλογους εἰς ἰδρυθησο-

μένας ὑπὸ τῆς χάρας ἡμῶν εἰδικὰς Πανεπιστημιακὰς ἔδρας, ἀλλ' οὐδὲ νὰ πληρώσωμεν τὰ ἐν αὐτῇ τῇ ᾿Ακαδημίᾳ μεγάλα κενά, τὰ ὅποια κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη μᾶς κατέλιπον οἱ μεταστάντες ἀείμνηστοι συνάδελφοι Χ. Χαριτωνίδης, ᾿Ι. Καλιτσουνάκης καὶ ᾿Ι. Σταματάκος. Ταῦτα δὲ διὰ νὰ μὴ μνημονεύσωμεν τὴν γνωστὴν πρὸ πέντε ἔτων περιπέτειαν τῆς μειώσεως τῶν ὠρῶν τῆς διδασκαλίας τῶν ἑλληνικῶν γραμμάτων ἐν τοῖς σχολείοις τῆς Μέσης Ἐκπαιδεύσεως, τὴν ὁποίαν ἀντιμενόπισε καὶ ἔξακολουθεῖ νὰ ἀντιμετωπίζῃ σταθερῶς καὶ ὁμοθύμως τὸ Ἰδρυμα τοῦτο. Ἄς ἐλπίσωμεν, ἢ μᾶλλον ἔχομεν τὴν πεποίθησιν, ὅτι ἡ Θεία Πρόνοια, ἣτις πάντοτε καὶ εἰς τὰς δυσμενεστέρας περιπετείας κατὰ τὴν μακροαῖονα ἱστορίαν τοῦ Ἔθνους ἡμῶν ἐπροστάτευσε διὰ μέσου τῆς θείας ὀλκάδος τῆς Ἐκκλησίας ἡμῶν καὶ ἐκτὸς αὐτῆς, διὰ τῶν ἀνεκτιμήτων ὑπηρεσιῶν αὐτῆς πρὸς τὸ Ἔθνος ἡμῶν, ἔχομεν, λέγω, τὴν πεποίθησιν ὅτι ἡ Θεία Πρόνοια θὰ συνεχίσῃ καὶ εἰς τὸ μέλλον τὴν σωτήριον διὰ τὸ Ἔθνος τοῦτο μεθ' ὅλων τῶν πνευματικῶν αὐτοῦ θησαυρῶν φροντίδα.

Z U S A M M E N F A S S U N G

Es ist wohl bekannt, dass die griechische Sprache und Kultur und das Griechentum überhaupt eine sehr wichtige Rolle in der Gestaltung und der Verbreitung des Christentums gespielt hat. Schon die von der Mitte des III vor Christus bis zur Mitte des II Jahrhunderts nach Christus entstandene erste griechische Übersetzung des Alten Testaments, die sogenannte Septuaginta (LXX), hat ausserordentlich viel beigetragen zur Formulierung und Verbreitung des Neuen Testaments und des Christentums nicht nur im Osten, sondern auch im Westen. Es ist sogar bekannt dass bis zur Mitte des II Jahrhunderts nach Christus die griechische Sprache, als die Weltsprache der Zeit, auch als die Sprache der Kirche Roms selbst galt. War es also kein Zufall die im IV Evangelium (12, 20 ff.) erwähnte Episode von Hellenen (abgesehen von der Bedeutung dieses Wortes), die in Jesuralem «Jesus sehen wollten», bei welcher Gelegenheit Jesus jene schwerwiegende Worte sprach: «Die Stunde ist gekommen, dass der Menschensohn verherrlicht werden soll» etc. Jesus selbst verstand Griechisch und gelegentlich auch sprach es. Vergleiche man dazu die neueste Schrift von Professor J. Sevenster der Universität von Amsterdam «Do you know Greek?» und die bald darauf erschienene kleine Studie von Prof.

Wilhelm Vischer «Savez-vous le Grec?» in der Zeitschrift von Montpellier, «Études théologiques et religieuses» (1970, N° 1). Vergleiche die griechische Namen der in Jerusalem von den Aposteln gewählten sieben jüdischen Diakonen zur Verhelfung in der Tafelbedienung der hellenistischen Witwen in Jerusalem (Apostelgesch. 6, 1 ff.) und die Auseinandersetzung der von den Synagogen von Alexandrien und Kleinasien herkommenden mit dem Diakonen Stephanus u.s.w. (Apostelgesch. 7, 8 ff.). In Antiochia werden die ersten Anfänge des Christentums ernannt. Vergleiche auch die Reisen des jüdischen Hellenisten Paulus aus Tarsos von Cilicia und seine erstaunliche Prädigtätigkeit in Kleinasien, Mazedonien, Athen und Korinth und bis zu Rom, welche nur in der hellenistischen Weltsprache jener Zeit denkbar war, um nicht von seinen Episteln zu sprechen. Man denke auch an die Theologische Schulen in Alexandrien und Antiochia und auch an die Studien der grossen Griechischen Kirchenväter Basilius und Gregorius von Nazianzos in den heidnischen Schulen von Athen und des Chrysostomus in Antiochia und sogar an die berühmte Ermahnungsschrift von Basilius «An die griechische Jugend, wie sie Griechische heidnische Schriften ausnutzen mögen», welche Schrift in den ersten Jahren nach der Erfindung der Druckkunst 25⁷ mal im westlichen Europa herausgegeben wurde.

Zusammenfassend schliesse ich diese Mitteilung mit Hinweis auf die fast klassische kleine Ausgabe von Prof. Paulus Karolidis «Τὰ Ἑλληνικὰ γράμματα κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ χριστιανικοῦ Ἑλληνισμοῦ» (Athen 1925, Seiten 85, bei Joh. Sideris).